

СТРУКТУРНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ГЛЮТОНЕМ-НАЇДКІВ

STRUCTURAL DIFFERENTIATION OF GLUTONEMS THAT ARE CONNECTED WITH FOOD

Іщенко І.В.,

orcid.org/0000-0001-6949-0544

аспірантка кафедри української мови

Криворізького державного педагогічного університету

У статті на матеріалі окремого доробку сучасного жіночого письменства (зокрема прозових творів Л. Денисенко «Сарабанда банди Сари», Г. Вдовиченко «Інші пів'яблука», «Тамдевін. Вовчі історії замку Гербуртів», Г. Пагутяк «Новий рік у Стамбулі», С. Пиркало «Кухня егоїста», Ю. Смаль «Теплі історії з корицею», М. Матіос «Кулінарні фіглі», Ж. Куяви «Із медом полин») з'ясовано місце глютонем-наїдків. У відповідних текстах глютонічні найменування посідають особливе місце, бо вони надають творам модерної літератури мовно-естетичної виразності: кожна номема має свій структурно-семантичний і функційно-стилістичний потенціал, оригінальний лінгвокультурний вияв. Прозові тексти сучасних українських письменниць доволі часто насичені лінгвістичними знаками, що передають індивідуально-авторську манеру письма, містять нові, цікаві назви, що привертають увагу читача. Окрім того, глютонемі в українськомовній сучасній жіночій прозі являють собою не лише зразки національної культури, але й репрезентують авторську літературну традицію.

Розглянуто основні підходи до структурної диференціації глютонічної лексики, акцентовано на актуальності вивчення глютонем у межах сучасного прозового доробку: праці науковців демонструють високий ступінь наукового підґрунтя, що стосується розподілу номем за семантичним, функційним та структурним принципами. Наше дослідження висвітлює лише окрему частину розвідки – у ньому зосереджено увагу на структурних типах та морфологічних моделях глютонем-наїдків. Так, скажімо, класифіковано й описано однокомпонентні й багатоконпонентні назви, що, своєю чергою, поділяються на такі групи, як-от: 1) найменування, що мають залежний іменник із прийменником з (*із*) в орудному; 2) найменування, що мають залежний іменник із прийменником з (*із*) у родовому відмінку; 3) найменування, що мають залежний іменник із прийменником *на*, у (*в*) у місцевому відмінку; 4) найменування, що складаються з відносного прикметника та іменника; 5) найменування, що мають складну поширену структуру.

Результати статті демонструють специфіку структурного членування глютонем-наїдків, якими авторки активно послуговуються в межах окреслених творів, взаємозалежність мотиваційних та якісних ознаках основних компонентів страв (форма, текстура, колір, розмір тощо). У процесі дослідження з'ясовано, що найменування різних типів вирізняються й за способом приготування, що так само впливає на структуру назв.

Ключові слова: глютонема, структурний принцип, однокомпонентні назви, багатоконпонентні назви, жіноча проза.

The article is based on the material of a separate edition of modern women's literature (in particular, the prose works of L. Denysenko «Sarabanda bandy Sary», H. Vdovychenko «Inshi piv'jabluka», «Tamdevin. Vovchi istorii zamku Herburtiv», H. Pahutiak «Novyi rik u Stambuli», S. Pyrkalo «Kukhnia ehoista», Yu. Smal «Tepli istorii z korytsei», M. Matios «Kulinarni figli», Zh. Kuyavi «Iz medom polyn») the place of glutonems that are connected with food has been clarified. In the corresponding texts, glutonems occupy a special place, because they give the works of modern literature linguistic and aesthetic expressiveness: each nomen has its own structural-semantic and functional-stylistic potential, an original linguistic and cultural expression. The prose texts of modern Ukrainian women writers are quite often saturated with linguistic signs that convey the individual author's style of writing, contain new, interesting names that attract the attention of the reader. In addition, glutonems in Ukrainian-language modern women's prose are not only examples of national culture, but also represent the author's literary tradition.

The main approaches to the structural differentiation of glutonic vocabulary are considered, the relevance of the study of glutonems within the framework of modern prose work is emphasized: the works of scientists demonstrate a high degree of scientific basis, which concerns the distribution of nouns according to semantic, functional and structural principles. Our research covers only a separate part of the exploration – it focuses on the structural types and morphological models of glutonem-nodules. For example, single-component and multi-component names are classified and described, which are divided into such groups as: 1) names that have a dependent noun with a preposition with (from) in the instrumental case; 2) nouns having a dependent noun with a preposition with (from) in the genitive case; 3) nouns having a dependent noun with the preposition on, in in the local case; 4) names consisting of a relative adjective and a noun; 5) names with a complex common structure.

The results of the article demonstrate the specificity of the structural division of glutonems, which the authors actively use within the outlined works, the interdependence of motivational and quality features of the main components of dishes (shape, texture, color, size, etc.). In the process of research, it was found out that the names of different types are also distinguished by the method of preparation, which also affects the structure of the names.

Key words: glutonema, structural principle, single-component names, multi-component names, women's prose.

Постановка проблеми. Глютонічна лексика споконвічно посідала вагоме місце в системі лексикону за багатством та розмаїттям структурно-семантичних і граматичних форм. Сьогодні в науковій літературі питання критеріїв поділу глютонічних найменувань є проблемним, оскільки вчені підходять до аналізу відповідного явища з різних позицій. Передовсім це зумовлено популяризацією тих чи тих лінгвістичних тенденцій, які побутували в наукових колах у певний період. Хоч в основу класифікаційних схем глютонічних найменувань і покладено різні критерії, проте не можна залишити поза увагою структурний принцип, який, на нашу думку, є одним із основних, бо уможливує встановлення лінгвістичних закономірностей та специфіки кореляційних відношень між глютонічним корпусом, наявним в аналізованій джерельній базі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні наукові доробки акумулюють доволі різні класифікаційні схеми, які стосуються структурного розподілу найменувань. Так, більшість учених удається до теоретичного осмислення вживання однокомпонентних, двокомпонентних, трикомпонентних та багатокомпонентних структурних типів. Відповідні розвідки апелюють до опису як загальних мовознавчих термінів, що опосередковано стосуються структури глютонічних найменувань (Ю. Осінчук, Д. Козловська, О. Карпенко, Ю. Дідур, Л. Сегін), так і вузькоспеціальних, передовсім пов'язаних із глютонією (О. Остроушко, О. Оскирко, А. Роллер, О. Залужна, З. Козирева).

Одним із яскравих джерел, що репрезентує багатство структурних типів глютонем, є сучасна письменницька практика, яка являє собою ресурс оновлення глютонічного корпусу української мови. З огляду на те, що запропонована стаття не претендує на статус фундаментального дослідження, вона акцентуватиме лише на окремих моментах, а саме – ґрунтуватиметься на структурному описі глютонем-наїдків, наявних у текстах сучасної української жіночої прози.

Мета статті полягає у висвітленні структурних типів глютонічної лексики (зокрема глютонем-наїдків), наявних у межах прозових творів сучасних українських письменниць.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі побутують певні відмінності в трактуванні глютонічних найменувань крізь призму структурного принципу. Так, скажімо, О. Остроушко диференціює глютонічні назви на дві великі групи – прості (однослівні) та складні (кількакомпонентні) найменування, що являють

собою здебільшого двокомпонентні словосполучення [1, с. 404]. З. Козирева класифікує лише багатокомпонентні найменування, називає їх одним загальним терміном «складна описова конструкція», яка, власне, передбачає подальший розподіл за різними морфологічними моделями [2, с. 53]. Зауважимо, що доволі часто відповідний поділ є умовним, адже безпосередньо залежить від аналізованого фактичного матеріалу, його кількісних та якісних характеристик. За основу класифікацій здебільшого взято певні мотивувальні ознаки, які є знаковими для окремої глютонічної назви. Зокрема, мова йде про спільний продукт, якість, форму, вигляд, смак, спосіб приготування та призначення / використання страви чи сировини. Названий принцип констатує й те, що номени належать до системи складної парадигми, яка на основі взаємодії окремих диференційних ознак утворює низку мікропарадигм.

Нам імпонує розподіл глютонем у варіації структурного членування назв за О. Остроушко, проте для того, аби більш точно класифікувати фактичний матеріал, вважаємо за потрібне всі глютонічні найменування, що стосуються страв, розподілити на однокомпонентні (ті, що складаються тільки з однієї лексичної одиниці) та багатокомпонентні (складаються з двох і більше лексичних одиниць). Наявний фактичний матеріал демонструє розмаїття як іншомовних, так і власне українських глютонічних найменувань, виражених однією лексемою іменникового походження: *бублик, мюслі, дерун, пончик, пампук, крендель, галета, тарталетка, бісквіт, марципан, чебурек, гуляш* і т. ін.

Продуктивність окреслених назв очевидна, проте такі найменування часто утворюють глютоніми із багатокомпонентною структурою, кількісна репрезентація яких представлена більшою мірою, оскільки відповідна тенденція уможливує активні парадигматичні зв'язки в межах кількох творів. Звідси, відповідно, варто акцентувати на варіативності багатокомпонентних структур глютонем-наїдків:

- 1) найменування, що мають залежний іменник із прийменником *з (із)* в орудному;
- 2) найменування, що мають залежний іменник із прийменником *з (із)* у родовому відмінку;
- 3) найменування, що мають залежний іменник із прийменником *на, у (в)* у місцевому відмінку;
- 4) найменування, що складаються з відносного прикметника та іменника;
- 5) найменування, що мають складну поширену структуру.

До назв, що мають залежний іменник із прийменником *з (із)* в орудному відмінку уналежно-

емо такі, як-от: *пиріжки з печінкою / з грушами, омлет з шинкою, сирничок з родзинкою; млинці із сиром, булочка з повидлом, свинина з картоплею, паста з морепродуктами, пиріг із нототенією, рогалики з висівками, омлет з грибами / кропом / анчоусами* та ін. Структура окреслених глутонем увиразнюється додатковим залежним іменниковим компонентом, який являє собою здебільшого збірне поняття, демонструє не тільки інгредієнт, або ж начинку, які є ключовими складниками у приготуванні тієї чи тієї страви, але й ілюструє винятковість, унікальність їжі.

Наступна група хоч і засвідчує схожість поширювальних компонентів, їхнього семантичного значення, проте вирізняється передовсім граматичними модифікаціями. Так, на сторінках жіночої прози фіксуємо назви, що мають залежний іменник із прийменником з (*із*) у родовому відмінку: *котлети з свинини, брикет з фуагра, бануш із бринзов, джем з лимоннику, ікра з баклажанів, бульйон із птиці, суп з фрикадельок, біск із омара, пудинг із кропиви*. Контекст подекуди демонструє й порушення норм української мови, зокрема законів милозвучності, що зумовлено, імовірно, індивідуально-авторським стилем написання: *А дядя Тарас теж постійно пив каву, коньяк, їв котлети з свинини та баранячі ноги наттисерце...* [3]; *Ти не забула, що ми завтра варимо джем з лимоннику?* [4] та ін.

Менш продуктивною, ніж попередні, але так само значущою групою є найменування, що мають залежний іменник із прийменником *на*, у (*в*), у місцевому відмінку: *хліб на дровах, арахіс у цукрі, геркулес на воді, морепродукти на грилі, яблука в клярі, сосиски в тісті*. У відповідних глутонічних фрагментах наявні супровідні компоненти, які ретранслюють інформацію про особливості приготування страви, специфіку кухонного приладдя, використовованого у процесі тієї чи тієї обробки, додаткових або основних інгредієнтів. Напр.: *Тепер на противагу тому несправжньому хлібу в нас почали пекти хліб на дровах, і я намагаюсь його купувати* [5].

На окрему увагу заслуговують назви, що мають складну поширену структуру. У прозових творах відповідні глутонемі привертають увагу читача не тільки великими за обсягом елементами, які іноді складно сприймаються зорovo, але й цікавим поєднанням продуктів, обраних для приготування певної страви. Структуру таких найменувань, скажімо, можна порівняти з міні-рецептами, адже на основні розширеного значення черпаємо інформацію про головні та другорядні інгредієнти, способи обробки про-

дуктів, їхні варіанти приготування і т. ін.: *філе ягняти у м'ятному желе, стейк лосося на грилі під соусом з горобини, малинове парфе з живицею (смолою дерева), морквяний пиріг з білим та чорним шоколадом, сирні пироги з шоколадною поливкою і полуницями, смажене з сіллю на бляшаній бритванці соняшникове насіння*. Такі назви демонструють нагромадження поширювальних компонентів, які, своєю чергою, конкретизують рецептуру страви, уточнюють її елементи.

Зазначимо, що прозове мовлення сучасної української жіночої прози маніфестує й безліч інших багатокомпонентних конструкцій різного складу, як-от: *кропивний борщ із грибами, пиріг із грушево-горіховою начинкою, медовий торт з мигдальними горішками, кропивні кнедлики з копченим м'ясом, вершковий суп з креветками клем-чаудер* та ін. Не менш знаковими є й іменниково-прислівникові словосполучення, у яких додатковий елемент ретранслює довідкову інформацію не тільки про певну своєрідність приготування страви, але й про її територіальне походження, місцевість: *соус по-новоорлеанськи, ребра по-південноамериканськи, макарони по-флотськи, жаб'ячі ноги по-луїзіанськи / по-паризьки*. Напр.: *Запивати ребра по-південноамериканськи треба крижаною кока-колою зі скляної пляшки або крижаним пивом – українським* [6].

Десь-не-десь глутонемі набувають метафоричності, а їхні структурні елементи інтертекстуально відсилають реципієнта до попередньо відомих образів. Часто у відповідних номемах натрапляємо на іменниково-іменникові конструкції, поєднані субстантивно-апозитивними відношеннями: *шоколадки-бедрики, тістечка-пальчики, торт-курінь, торт-дамські пальчики, торт-мурашник, яйця-вічка*. Здебільшого постпозитивний компонент у найменуваннях такого типу відтворює семантичне перенесення за подібністю форми кулінарного витвору мистецтва: *Коханій дістав крихітну коробочку шоколадок-бедриків* [7, с. 48]; *Шоколадне сім'ячко обсіло липку медову диню, і виник новий різновид чи то цукерок, чи то тістечок – чудернацькі шишки-катуляшки, досконалий тандем взаємодоповнюючих смаків* [8].

Тексти сучасної української жіночої прози містять назви-прикладки антропонімічного походження, у яких закодована інформація про ту чи ту історичну особу, на честь якої, власне, і поіменовано страву: *торт «Пішінгер», салат «Цезар», соус бешамель*. Так, *торт «Пішінгер»* отримав своє ім'я завдяки австрійському кондитеру – автору відповідного виробу – Оскару

Пішингеру, салат «Цезар» – названий не на честь Юлія Цезаря (як заведено вважати), а на честь повара італійського походження Цезарія Кардіні, соус бешамель – це найменування-присвята гофмейстеру при дворі Людовіка XIV Луї де Бешамелю.

Поодинокі натрапляємо на глютонами-наїдки, що являють собою складну багатокомпонентну структуру, поширювальні складники якої прямо чи опосередковано містять вказівку на авторство, автентичність рецепта: «*зупа від Рози*», *мариноване овочево асорті від Киячки*, *салат квашені зелені помідори від Клави*, *паштет Катерини*, *перекладанці*, *спечені Богдановою мамою*, *рум'яні та пахучі бабусині картопляні лінивіці з печі* та ін. У контексті такі назви створюють своєрідний колорит, увиразнюють особистісні якості персонажів. Напр.: *Отже, салат квашені зелені помідори від Клави – це на один головний біль менше, коли взимку треба швиденько нагодувати або ж домашніх, або ж сторонських татар* [9]; *І жодна страва не смакує їй так, як рум'яні та пахучі бабусині картопляні лінивіці з печі* [10].

Структурний аналіз глютонічних найменувань уможливує висновок: глютонами-наїдки в текстах сучасної української жіночої прози фактично є інструментами реалізації образів, ціннісних систем через відносно компактну мовленнєву форму – письменниці доволі продуктивно вживають як однокомпонентні, так і багатокомпонентні назви, які на основі тих чи тих мотивувальних

ознак за формою вираження маніфестують різноманітні морфологічні моделі.

Висновки. Отже, сучасна українська література – це цінне джерело для студіювання глютонічних назв не лише з позиції семантичної, функційно-стилістичної диференціації, але й структурної. Це пов'язано з тим, що у прозових творах письменниці вдаються до різноаспектного зображення епізодів із описами їжі та напоїв, бенкетів, трапез, застіль та ін. Досліджувані тексти вирізняються активним використанням глютоном-наїдків, які можна згрупувати за певними структурними моделями.

Специфіка розподілу номем на групи ґрунтована передовсім на мотиваційних та якісних ознаках основних компонентів страв, як-от: форма, текстура, колір, розмір тощо. Найменування різних типів вирізняються й за способом приготування, що так само впливає на структуру: здебільшого глютонічні найменування мають поширювальні компоненти, які являють собою так звану ущільнену форму кулінарного рецепта. Окрім того, глютонами класифіковано на основі типових морфологічних елементів, що безпосередньо ілюструють лінгвістичні особливості назв страв. Утім, опис матеріалу за структурним принципом унеможливує комплексний підхід до аналізу глютоном-наїдків, наявних у текстах сучасної жіночої прози, засвідчує розробку окремих моментів, а тому – сприяє ґрунтовному, комплексному й усебічному дослідженню в перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Остроушко О. А. Структурні типи назв страв у «Практичній кухні» Ольги Франко. *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету* : зб. наук. праць. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2017. Вип. 16. С. 399–412.
2. Козирева З. Г. Українська когнітосфера «їжа» як предмет лінгвістичного дослідження. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного ун-ту. Філологія. Педагогіка. Психологія* : зб. наук. праць. 2014. Вип. 29. С. 48–55.
3. Денисенко Л. Сарабанда банди Сари. Київ : Нора-друк, 2008. 240 с. URL: https://www.e-reading.club/bookreader.php/1024973/Denisenko_-_Sarabanda_bandi_Sari.html
4. Вдовиченко Г. Інші пів'яблука. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2015. 256 с. URL: https://www.e-reading.club/bookreader.php/1034606/Vdovichenko_-_Inshi_piv%92yabluka.html
5. Пагутяк Г. Новий рік у Стамбулі. Львів : Піраміда, 2015, 84 с. URL : https://www.e-reading.club/bookreader.php/1050273/Pagutyak_-_Noviy_rik_u_Stambuli.html
6. Пиркало С. Кухня героїста. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Pyrkalo_Svitlana/Kukhnia_Ehoista_zb/
7. Смаль Ю. Теплі історії з корицею. Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2014. 148 с.
8. Вдовиченко Г. Тамдевін. Вовчі історії замку Гербуртів. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2015. 224 с. URL: https://www.e-reading.club/bookreader.php/1041109/Vdovichenko__Tamdevin._Vovchi_istorii_zamku_Gerburtiv_%28zbirka%29.html
9. Матіос М. Кулінарні фірлі. URL : https://www.e-reading.club/bookreader.php/1023298/Matios_-_Kulinarni_figli.html
10. Куява Ж. Із медом полин. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2013. 272 с. URL: https://www.e-reading.club/bookreader.php/1034598/Kuyava_-_Iz_medom_polin.html